

"برشمردن نقش نفت در اقتصاد کشور و تأثیر درآمدهای نفتی بر اشتغال" (کنکاشی مختصر در اقتصاد نفت و اقتصاد سیاسی ایران)

فرزانه جان احمدی

کارشناس اقتصادی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

F_KhanAhmady@yahoo.com

چکیده :

نفت در «اشتغال» بیشتر از هر عامل دیگری خود نمایی و تظاهر می کند! در قرن بیستم، دوره استعمار نوین، اراده کشورهای پیشرفته و استعمارگر، برای بدست آوردن ثروت های ملی و منابع کشورهای کم توسعه یافته، بر این قرار گرفت که با استفاده از ابزارهای سیاسی و اقتصادی و نظامی، اقتصاد کشورهای مذکور را به یک «اقتصاد تک محصولی» تبدیل کرده و با وابسته شدن اقتصاد آنها به یک محصول، در صورت لزوم، با فشار اقتصادی، آن کشورها را مهار نموده و منابع و ثروتهای آنان را به چنگ آوردند و راه رسیدن مواد اولیه ارزان و سوخت مناسب برای کشور خویش را همواره در اختیار داشته باشند.

حاصل چنین سیاستی در اقتصاد، تولد کشورهایی با اقتصادی تک محصولی، و وابسته به یک محصول مانند قهوه، برنج، گندم، نفت و ... بود! اقتصادهایی که در صورت عدم خرید محصولشان، دچار بحران و تلاطم و هرج و مرج می گردیدند.

از طرف دیگر، اضمحلال و نابودی تدریجی بخش های دیگر اقتصاد این کشورها، مانع از آن است که بتوانند در کوتاه مدت و سریع از چنگال این اوضاع اقتصادی نامناسب رهایی یابند! هم اکنون در جهان «اقتصادهای تک محصولی»، نمونه ها و مصادیق مشخص و شناخته شده ای دارند که در بخش وسیعی از جهان، از آمریکای لاتین و جنوبی تا آسیا و آفریقا پراکنده اند. و البته اکثریت این کشورها در جهت خلاصی از این وابستگی به یک محصول قدم بر می دارند و تلاش می نمایند کمتر از قبل بازبچه دست قدرتهای بزرگتر گردند.

برای چنین چشم اندازی که این کشورها بتوانند از وابستگی و محدودیت رها شوند، زمان خاصی نمی توان مشخص نمود لیکن می توان دریافت با برنامه ریزی آنها، در چه محدوده زمانی از پروسه و روند گفته شده قرار دارند و در کجای مسیر رهایی از وابستگی هستند!

در ایران، نفت، چنین نقشی را از دهه های پیشین، در اقتصاد، بازی می کند! پرداختن به نقش نفت در اقتصاد ایران راه درک مناسب و واقعی تری را از تاثیر درآمدها و عواید نفت بر «اشتغال» به خواننده این سطور می دهد.

بررسی درآمدهای نفتی و تاثیر آن بر اشتغال کشور :

عواید نفت در سال ۱۳۴۲ برابر ۴۰,۰۰۰ میلیون ریال (کمی بیشتر از ۱۲ درصد تولید ناخالص ملی) بود و در سال ۱۳۵۰ (۱۹۷۱) به بیش از یک چهارم (۲۵ درصد) تولید ناخالص ملی رسید و ناگهان در سال ۱۳۵۲ (۱۹۷۳) انفجار قیمت آن را به ۱۳,۳۳۳,۰۰۰ میلیون ریال (تقریباً ۱۸,۰۰۰ میلیون دلار) رسانید و سهم «عواید نفت» به واسطه چهار برابر شدن قیمت نفت به ۵۰ درصد تولید ناخالص ملی رسید. که با اعتصاب کارگران شرکت ملی نفت، درآمد نفتی تنزل یافت و باعث سقوط رژیم شاه گردید.^۱

در ایران نقش نفت آنچنان عمیق بوده و می باشد که با خارج شدن آن از محاسبات اقتصادی (به هر دلیل و علتی) می تواند منجر به دگرگونی های بنیادین اقتصادی و اجتماعی و ... گردد. یا بر بستر نوسانات بازار نفت و کاهش صدور آن و یا قطع آن، می تواند سایر فاکتورهای سیاسی، اجتماعی را فعال کرده و اوضاع دیگری در صحنه سیاسی و اجتماعی ایجاد نماید.

از سال ۱۳۴۳ مهمترین عامل موثر در چگونگی زندگی و کار، رشد اقتصادی و سپس انفجار، عواید نفت بود. عوامل دیگری نیز در کار بود، اما در صورت نبود نفت، نقش و تاثیر آنها بسیار متفاوت می بود. بدون عواید نفت و رشد اقتصادی مجازی که بدنبال داشت، تلاش برای برقراری «استبداد ایرانی»، لاقبل به طور کامل، موفق نمی شد، بودجه کافی برای خریدن همکاران، رضایت و همدستی (یا صرفاً سکوت) گروه های مختلف اجتماعی و افراد وجود نمی داشت، و یا تامین هزینه استراتژی شبه مدرنیست توسعه اقتصادی امکانپذیر نمی بود...

در یک کلام، قدرت دولت بسیار کمتر و استقلال اقتصاد سیاسی از قدرت دولت بسیار بیشتر بود.^۲

^۱ اقتصاد سیاسی ایران - محمد علی همایون کاتوزیان

^۲ اقتصاد سیاسی ایران - محمد علی همایون کاتوزیان

با توجه به سیاستهای دولت در دهه های گذشته و وضع صادرات و واردات و برنامه های ارائه شده اقتصادی نشان می دهد که صنایع بومی، سنتی و کشاورزی در ایران، هر روز عقب نشینی کرده و نفت و درآمدهای ناشی از آن نقش مسلط و کاملتری را ایفاء می کند. بدین صورت در طی پروسه ای در جامعه، همه عرصه های اقتصادی به نفع صنعت نفت، تخلیه شده و اقتصاد ایران جولانگاه صنعتی بی رقیب، قدرتمند و درآمد زا بنام صنعت نفت می گردد.

نفت عامل مستقل از کل بافت اقتصادی- اجتماعی بود. سوء استفاده از آن به رشد نابرابر قدرت خرید جامعه شهری و تغییرات اساسی در ساختار اقتصادی منجر شد، کشاورزی و جامعه روستایی ایران را تقریباً نابود کرد، تحرک اجتماعی و جغرافیایی را به سرعت بالا برد، موجب بروز مشکلات شهری، منطقه ای و محیط زیستی در ابعادی غیر قابل تصور شد؛ قشرهای سنتی و پائین اجتماع را به شبه مدرنیست های صرفاً مصرف کننده بدل کرد، برخی حرفه ها و صنایع را نابود کرد و یا از رونق انداخت و برخی دیگر را رونق و گسترش داد، انتظارات اجتماعی و مادی را که چه بسا برآورده نمی شد، بالا برد؛ سنت های فرهنگی و روابط قومی را زیر پا نهاد، بی آنکه جانشین مناسبی برای آنها بیابد.^۳

تمام جداول طبقه بندی شده آماری کشور که از سوی بانک مرکزی ایران و گزارش های سالانه و سایر نشریات رسمی منتشر شده است، نشان می دهند که هر سال و در هر برنامه پنج ساله در طول دوره ۵۷-۱۳۴۲، نقش نفت افزایش و سایر فاکتورها از جمله کشاورزی، صنعت، خدمات سیر نزولی داشته است.

آمار و ارقام مندرج در جداول، نشان دهنده و تأیید کننده این ادعاست که هر روز در جامعه ایران حرکت در جهت تغییر ساختار هاست، بدین گونه که نقش بخش کشاورزی در تولید ناخالص ملی از ۲۷/۴ درصد در سال ۱۳۴۱ به ۹/۲ درصد در سال ۵۷-۱۳۵۶ تقلیل یافته و در عوض نقش نفت از ۱۲/۳ درصد در سال ۴۱ به ۳۴/۷ درصد در سال ۵۷-۱۳۵۶ افزایش یافته است.

آشکارترین شاهد بر تصنی بودن رشد اقتصادی در سال ۵۲ دیده می شود که سهم عواید نفت به واسطه چهار برابر شدن قیمت نفت، به ۵۰ درصد تولید ناخالص ملی رسید. از اولین دوره، خدمات سهم بالایی از تولید ناخالص ملی را بخود اختصاص داده است.

ظاهراً «صنعت» نیز رشد سریعی داشت، سهم آن در تولید ناخالص ملی در سال ۵۸-۱۳۵۷ برابر ۱۸/۷ درصد بود، اما فعالیت های ساختمانی همیشه سهم عمده ای در آن داشت.^۴

^۳ اقتصاد سیاسی ایران - محمد علی همایون کاتوزیان

^۴ اقتصاد سیاسی ایران - محمد علی همایون کاتوزیان

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

جدول شماره ۱ همه بخش های ذکر شده را به تفکیک سال نشان می دهد :

جدول (۱) : سهم نیروی کار بخشهای مختلف اقتصادی ۱۳۴۲-۱۳۵۷ (به هزار نفر)

کل	گروه نفت	گروه خدمات	گروه صنعت	گروه کشاورزی		
۶۶۶۴	۳۶	۱۵۸۴	۱۳۷۲	۳۶۷۲	تعداد	۱۳۴۱
۱۰۰,۰	۰,۵	۲۳,۸	۲۰,۶	۵۵,۱	درصد	
۷۸۷۴	۴۶	۲۰۲۰	۱۹۴۷	۳۸۶۱	تعداد	۱۳۴۶
۱۰۰,۰	۰,۶	۲۵,۷	۲۴,۷	۴۹,۰	درصد	
۸۸۰۰	۵۰	۲۶۰۰	۲۵۵۰	۳۶۰۰	تعداد	۱۳۵۱
۱۰۰,۰	۰,۶	۲۹,۵	۲۹,۰	۴۰,۹	درصد	
۹۹۳۹	۶۰	۳۳۷۹	۳۳۰۰	۳۲۰۰	تعداد	۱۳۵۶
۱۰۰,۰	۰,۶	۳۴,۰	۳۳,۲	۳۲,۲	درصد	
۲۰۷۱۳	-	۱۴۵۷۲	۲۸۲۲	۳۳۱۹	تعداد	۱۳۷۵
۱۰۰,۰	-	۷۰,۳۵	۱۳,۶۲	۱۶,۰۲	درصد	
۲۷۹۵۰	-	۲۰۴۷۶	۳۸۶۲	۳۶۱۲	تعداد	۱۳۸۵
۱۰۰,۰	-	۷۳,۲۵	۱۳,۸۱	۱۲,۹۲	درصد	

منبع : اقتصاد سیاسی ایران - محمد علی همایون کاتوزیان - بر گرفته از گزارش سالانه بانک مرکزی ایران

و مرکز آمار ایران - نتایج اولین سرشماری کل کشور ۱۳۸۵

و اما جمعیت و نیروی کار متأثر از درآمدهای نفتی :

همیشه با افزایش درآمدهای نفتی و فراهم بودن سرمایه ناشی از صادرات نفت ، زمینه برای فعالیت در بخشهای دیگر اقتصاد ، فراهم آمده و بدین صورت میزان صادرات و در نتیجه درآمدهای نفتی ، مستقیم و غیر مستقیم بر میزان رونق و رکود فعالیت سایر بخشها موثر است و به همین خاطر منجر به اشتغال یا بیکاری بخش وسیعی می گردد .

عنصر نفت پس از کشف فراوانی آن در جغرافیای ایران و شروع عملیات اکتشاف و بهره برداری از چاهای نفت ، به تدریج بر تمام شئون اقتصادی و سیاسی و فرهنگی و ... اثر گذارده است .

صنعت نفت علاوه بر ایجاد اشتغال برای کارگران و متخصصان داخلی، شرکتهای نفتی ایران و سایر کشورها، با ایجاد درآمد برای دولت ، در حمل و نقل ، عرضه ، تقاضا ، ثبات بازار جهانی ، قیمت ها و در محیط زیست نقش

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

اساسی دارد. در واقع نفت کالایی است که جنبه بین المللی دارد. صنعت نفت بوجود آورنده سازمانهای بین المللی چون اپک، اوآپک، آژانس بین المللی انرژی و ... است. همچنین صنعت گاز ایران این توانایی را دارد که به ۵۰ سال دشمنی هند و پاکستان خاتمه دهد و آنها را ترغیب به همکاری نماید.^۵

از نظر تامین اشتغال برای کارگران و متخصصان، برای مثال ۲۸ فاز در منطقه نفتی-گازی عسلویه منظور شد و هر فاز حدود ۱۰ هزار نفر و ۱۰ میلیارد دلار سرمایه نیاز دارد. در حال حاضر نیز شرکتهای بین المللی «رویال داچ شل»، «توتال»، «انی»، «هیوندای»، «سامسونگ»، «ال جی»، «دایلم»، «تریو»، «بی پی»، «هالبرتون»، «YGE لاسمو» و ... در منطقه های نفتی جنوب و شمال ایران فعال می باشند.

تحصیل ارز برای تامین نیازمندیهای نظامی و صنعتی، دارویی، غذایی و در نتیجه برقراری ثبات سیاسی و امنیت ملی ضروری است. از طرفی بین ۵۵ تا ۸۰ درصد بودجه کشور به نفت وابسته است.^۶ به همین دلیل است که دولتها سعی در افزایش درآمدهای حاصله از فروش نفت دارند زیرا که با افزایش استخراج و صادرات آن - درآمد مناسبتری بدست می آورند و در نتیجه می توانند مردم را در رفاه نسبی و عمومی بهتری قرار داده و ثبات سیاسی بیشتری برای خویش فراهم آورند یا از کاهش آن جلوگیری نمایند. و اما افزایش این درآمد که نهایتاً می تواند به رفاه اقتصادی منجر گردد، رضایت عمومی را در پی دارد و در صورت کاهش صادرات یا تقلیل درآمد آن، می توان منجر به بی ثباتی و از هم پاشیدن فرهنگی جامعه گردد و امنیت ملی را مورد تهدید قرار دهد.

قابل توجه است که بیشتر کشورهای صادر کننده نفت، کشورهای غیر صنعتی و بی ثبات و وابسته به کشورهای صنعتی و پیشرفته می باشند. این وابستگی به کشورهای صنعتی کمک می نماید و بطور طبیعی اقتصاد سیاسی در این کشورها در برابر اقتصاد سنتی از اهمیت بیشتری برخوردار می گردد و گردش پولی که در بخش نفت در جریان است در هیچ کدام از بخش های دیگر اقتصاد ایران در جریان نمی باشد.

و به دلیل اهمیت نفت در جهان و نزد کشورهای صنعتی و پیشرفته است که آنان همواره خواهان و خواستار تامین و تضمین جریان آزاد، ارزان و کافی نفت از کشورهای صادر کننده به کشورهای صنعتی هستند و به این امر بعنوان یک استراتژی مهم نگاه می کنند.

تا جایی که حضور نظامی برخی کشورهای بزرگ در منطقه خاورمیانه برای نفت و سلطه سیاسی می باشد تا بتوانند بر تامین و تضمین جریان آزاد و ارزان و کافی نفت تسلط کامل داشته باشند.

۱۴۰) مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت - دکتر میر طیب موسوی

۱۴۱) مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت - دکتر میر طیب موسوی

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

بطور کلی می توان چنین تبیین نمود که:

- سطح درآمد ملی با میزان رفاه اقتصادی مردم رابطه مستقیم دارد. کاهش رفاه عمومی، نارضایتی مردم را گسترش داده و ناآرامیهای اجتماعی و بی ثباتی سیاسی را در پی دارد که خطر و تهدید امنیتی محسوب می گردد.
- از دید استراتژیک، کشورهایی که دارای موقعیت جغرافیایی و سیاسی، استراتژیک هستند و به خصوص اگر در منطقه بحران زا قرار گرفته باشند، نمی توانند از تحولات حول و حوش خویش دور بمانند، پس این موضوع با امنیت ملی آنها ارتباط پیدا می کند. پس نفت برای آنها یک موضوع کاملاً امنیتی بحساب می آید.
- کاهش توان اقتصادی - نظامی می تواند منجر به حذف آنها از چرخه تصمیم گیری منطقه ای گردد. که به همین جهت، نفت آنها را در این چرخه پایدار می سازد.
- از سال ۱۹۰۱ کشورهای بدلیل داشتن ذخایر عظیم نفت و گاز در حوزه استراتژیک غرب قرار گرفته اند از جمله کشور ما که جایگاه ویژه ای در منطقه دارد. نگاهی به نتایج جنگهای جهانی اول و دوم و اوضاع سیاسی و اجتماعی کشورهای همسایه، تصویری روشن از ابعاد امنیتی ثبات عرضه انرژی ترسیم می کند.

تأثیراتی که نفت در نظامهای تولید، تهیه، توزیع و مصرف گذاشته است، از دیدگاه اقتصادی بسیار گسترده است و شامل کشاورزی، صنعت، نفت و خدمات می شود.^۷

وابستگی اقتصادی کشورهای صادر کننده نفت به درآمد نفت از دو دیدگاه غیر قابل انکار است؛

- ۱- وابستگی به درآمد ناشی از فروش نفت و تحصیل ارز خارجی به عنوان بخش مهمی از عایدات دولت
- ۲- وابستگی به واردات کالاهای سرمایه ای و واسطه ای به ویژه در بخش صنعت در نتیجه نیاز به ارز خارجی

از طرفی کشورهای صادر کننده نفت هم به فناوری و علم (عوامل نرم افزاری) و هم صنایع پایه، تولیدات صنعتی و سرمایه (عوامل سخت افزاری) نیاز دارند.^۸

۱۴۲) مسائل سیاسی اقتصادی جهانی نفت - دکتر میر طیب موسوی

۱۴۳) مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت، دکتر میر طیب موسوی

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

در دوره قاجار، نفت و عواید آن برای تامین مخارج خصوصی و مسافرت پادشاهان به اروپا هزینه می شد. پس از دوره قاجار، درآمد های نفتی در بودجه عمومی کشور منظور شد. و از سال ۱۳۲۸ عواید نفت با هدف توسعه ملی یا سرمایه گذاری در قالب برنامه ریزی ۷ ساله و سپس پنج ساله در سازمان مدیریت و برنامه ریزی متمرکز گردید؛

۱) برنامه اول هفت ساله (۳۴-۱۳۲۸) به علت ملی شدن نفت و تحریم نفت ایران از سوی انگلیس و قطع درآمد نفتی فقط ۲۰ درصد اجرائی شد. در آن دوره ۶۹ درصد منابع مالی لازم برای اجرای طرحها از درآمد نفت و وام بانک جهانی بود.

۲) برنامه دوم هفت ساله (۴۱-۱۳۳۴) بند هشتم قانون برنامه، درآمد نفت را بین سازمان برنامه، دولت و شرکت ملی نفت ایران تقسیم نمود. که بترتیب ۵۰، ۳۶/۸ و ۱۳/۲ درصد بود.

۳) برنامه سوم پنج ساله (۴۷-۱۳۴۱) ۸۲ درصد بودجه این برنامه از عواید نفت تامین می شد.^۹

هر سال وابستگی برنامه های تصویبی دولت به درآمدهای نفتی افزون تر می گردد و این یعنی اثر پذیری تمام بخش های اقتصادی کشور از درآمدهای نفت. یعنی در صورت کاهش درآمدهای نفتی همه بخش ها یا بخش های خاصی، حتماً از توجه کمتری برخوردار می گردید و در صورت افزایش درآمدهای نفتی، تمام یا اکثر بخش های اقتصادی دیگر از توجه بیشتری از سوی دولت و برنامه ریزان برخوردار می گردیدند.

اتکای ایران به درآمد نفت از سال ۱۳۴۵ افزایش یافت. درآمد نفتی در آن زمان بیش از $\frac{۳}{۴}$ سرمایه گذاری و

$\frac{۱}{۵}$ بودجه دولت را تامین می کرد.^{۱۰} و این روند آرام آرام صعود کرده و میزان بیشتری از بودجه را به خود اختصاص داده است. بدین ترتیب برنامه پنج ساله چهارم (۱۳۵۱-۱۳۴۷) با دوبرابر بودجه سه برنامه قبلی آغاز شد. ۸۰ درصد تمام درآمد حاصل از نفت به این برنامه اختصاص یافت و ...^{۱۱}

بطور خلاصه در برنامه اول ۳۷/۱ درصد،

برنامه دوم ۶۵ درصد،

برنامه سوم ۷۰ درصد،

برنامه چهارم ۸۰ درصد کل درآمد نفت به برنامه عمرانی اختصاص یافته بود.

نرخ رشد سرمایه گذاری در بخش عمومی از ۱۴/۱ درصد برنامه چهارم به ۳۸/۱ درصد در سال، در برنامه پنجم رسید.^{۱۲}

۱۴۴) مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت - دکتر میر طیب موسوی

۱۴۵) مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت - دکتر میر طیب موسوی

۱۴۶) مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت - دکتر میر طیب موسوی

۱۴۷) مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت - دکتر میر طیب موسوی

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

و اما پس از انقلاب بجز آنکه اقداماتی در جهت تغییرات مطلوب انقلاب صورت گرفت و شایسته توجه است، در زمینه اقتصادی و بخصوص نفت و وابستگی اقتصاد ایران به نفت، تحولی رخ نداد؛

۱) برنامه اول جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۲-۱۳۶۸)، بعد از پایان جنگ آغاز شد و با "دلارهای استقرایی" شروع شد.

۲) برنامه دوم (۱۳۷۷-۱۳۷۳) که در این برنامه رشد اقتصادی به ۳/۲ درصد رسید.

۳) برنامه سوم (۱۳۸۳-۱۳۷۸) که با حذف انحصارات دولتی، تمرکز زدایی شروع و با ایجاد سالانه ۷۶۵,۰۰۰ شغل، خصوصی سازی، ایجاد بانک خصوصی و جذب سرمایه های خارجی ادامه یافت که از اواخر مرداد سال ۸۳ قیمت جهشی نفت آغاز شد.

۴) برنامه چهارم (۱۳۸۸-۱۳۸۴) که قیمت جهشی نفت ادامه یافت.

در پنج ماهه اول سال ۱۳۸۴ درآمد نفتی پیش بینی شده در بودجه سالانه تامین گردید.

سهم درآمدهای نفتی در تاثیرگذاری بر اشتغال در کشور آنچنان بالاست که شاید بتوان گفت بدون درآمدهای نفتی، ما با اقتصادی از هم گسیخته و بحرانی روبرو خواهیم شد که در آن جز آنکه بتوان از راه صنایع خرد و کوچک و سنتی و کشاورزی، اشتغالی ایجاد نمود، راه دیگری رخ نمی نماید، و چرخهای اقتصاد تا مرز فلج شدن کامل توقف خواهد نمود. شیرازه بسیاری از امور از هم خواهد پاشید و اثر بسیار عمیق و گسترده ای بر ساختار اقتصادی کشور خواهد گذارد.

برشمردن جزء جزء آثار حذف درآمدهای نفتی بر اقتصاد کشور کاری طولانی و دور از حوصله خواهد بود اما با توجه به نقش فعلی آن در اقتصاد، می توان گفت بر هر آنچه که در ذهن ما بیاید تاثیری خواهد گذارد از امنیت ملی تا سبوسلوک فرهنگی جامعه، و اشتغال بدلیل وابستگی بسیارش در جامعه امروزی ما به درآمدهای نفتی، به سطح نازلی سقوط خواهد نمود و تصویری باورنکردنی از فقر و تهیدستی و بی خانمانی در جامعه ساخته خواهد شد.

اما جدای از درآمدهای نفتی، آنچه که می تواند رابطه ای مناسب بین درآمدهای نفتی و میزان اشتغال ایجاد نماید، مدیریت درآمدهاست که با تدبیر و درایت مدیران کاردان و شایسته و آگاه به علوم مربوطه، علاوه بر جلوگیری از هدررفتن درآمدها، باعث استفاده مناسب و ایجاد بهترین امکانات برای اشتغال در سطح جامعه می گردند.

به هر صورت جداول ارائه شده در ضمیمه این مقاله به تفکیک سال و میزان درآمدهای نفتی و میزان اشتغال، نشان می دهند که در چه موقعیتی از اشتغال نیروی کار قرار داریم و بدین گونه میزان اشتغال و بیکاری نمایش داده می شود.

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

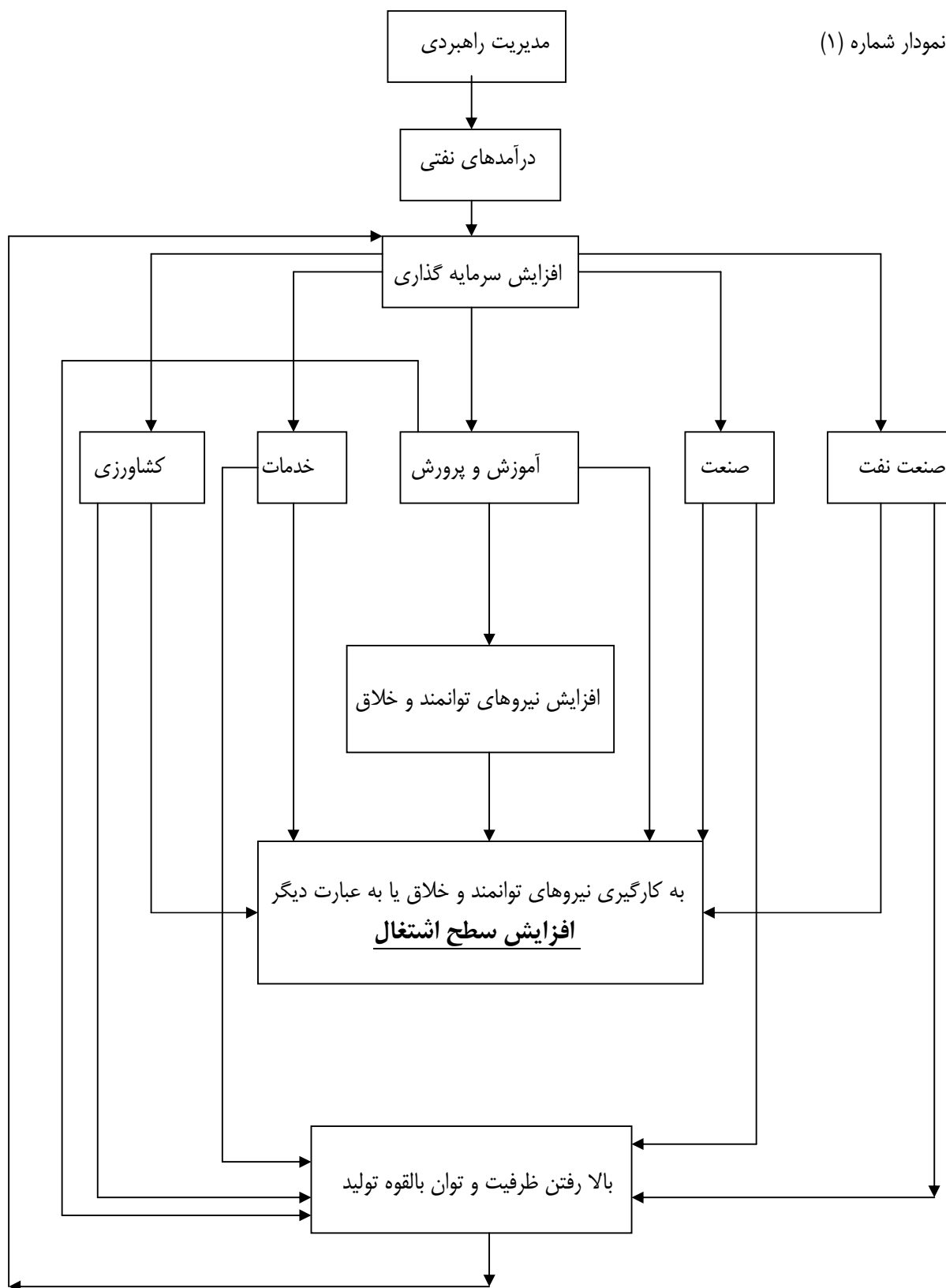
جداول نشان می دهند که در سال ۷۸ بیشترین میزان اشتغال نسبت به درآمد نفتی و در سال ۵۴ کمترین میزان اشتغال نسبت به درآمد نفتی را در کشور داشته ایم . و مقایسه آن با بیشترین و کمترین میزان درآمدهای نفتی ، تاثیر و تاثیر درآمدهای نفتی و اشتغال را نمایان می سازد . به عبارت دیگر با توجه به میزان درآمد در سالهای قید شده اثر روشنی از تاثیر درآمدهای نفتی و نقش برنامه ریزی در میزان اشتغال نیروی کار کشور ، به نمایش درآمده است .

به این ترتیب می توان گفت موثرترین و بی رقیب ترین عامل اثر گذاری در زمینه اشتغال ، نفت و عواید ناشی از آن است که در اختیار دولت قرار می گیرد . اما برنامه ریزی و سازماندهی امور مربوط به اقتصاد در زمینه های گوناگون که در مسیر به کارگیری نیروی بالقوه کار در جامعه باشد ، مهمترین مرحله استفاده مناسب از درآمدهای نفتی است . متأسفانه بدلیل عدم انجام این امر در سطح مدیریت کلان جامعه و عدم مدیریت صحیح در بیشتر امور چه در حوزه اقتصاد و چه در حوزه فرهنگ و ...، علیرغم درآمدهای نفتی نسبتاً خوب ، هر ساله نه تنها از تولید شغل و فرصتهای شغلی به تعداد لازم و متناسب دور شده ایم ، بلکه از پتانسیل های موجود در کشور و سرمایه های موجود نیز بهره لازم برده نشده و اکنون با وضعیتی بحرانی بنام بیکاری گسترده نیروی انسانی آماده به کار روبرو هستیم که در حال حاضر از امکانات واقعاً موجود ، استفاده مناسب و درخور و شایسته ای برای حل نمودن مسائل و مشکلات صورت نمی گیرد .

به عبارت دیگر مدیریت صحیح و مناسب در خصوص درآمدهای نفتی منجر به ایجاد سرمایه گذاری های به هنگام و به جا در بخش های کشاورزی و صنعت و همچنین آموزش و پرورش ، به منظور تربیت نسل های توانمند برای استفاده از این نسل ها در بخش های مختلف اقتصادی از جمله بخش صنعت نفت ، خواهد شد و بدین گونه استفاده بهینه از درآمدهای نفتی ، هدف کاهش سطح بیکاری و افزایش متناسب سطح اشتغال در بخش های اقتصادی را دنبال خواهد کرد . (نمودار ۱)

نمودار شماره (۱)

خلاصه مطلب :

- اقتصاد کشورهای جهان سوم یا « در حال توسعه » معمولاً بر اثر اعمال قدرت کشورهای قدرتمند ، اقتصادی تک محصولی گردیده است که بسیار شکننده و آسیب پذیر می باشد .
- « نفت » از دهه های گذشته نقش محصول پایه و اساسی در اقتصاد ایران را بازی می کند .
- در سال ۱۳۵۳ انفجار قیمت نفت و چهاربرابر شدن قیمت نفت ، سهم آنرا در تولید ناخالص ملی به ۵۰ درصد می رساند .
- در صورت نبود نفت قدرت دولت بسیار کمتر و استقلال اقتصاد سیاسی از قدرت دولت بسیار بیشتر بود .
- نفت عامل مستقل از کل بافت اقتصادی - اجتماعی بوده و هست .
- سوءاستفاده از آن به رشد نابرابر قدرت خرید جامعه شهری منجر شد و کشاورزی و جامعه روستایی ایران را تقریباً از میان برد .
- نقش بخش کشاورزی در تولید ناخالص ملی از ۲۷/۴ درصد در سال ۱۳۴۱ به ۹/۲ درصد در سال ۵۶ کاهش یافت . و در عوض نقش نفت از ۱۲/۳ درصد در سال ۱۳۴۱ به ۳۴/۷ درصد در سال ۵۶ و ۸۰ درصد تا سال ۸۰ افزایش یافته است .
- نفت علاوه بر ایجاد اشتغال برای کارگران و متخصصان داخلی با ایجاد درآمد برای دولت در زمینه های حمل و نقل ، عرضه و تقاضا ، ثبات بازار جهانی (از طریق سوخت) ، قیمت ها و محیط زیست ، نقش اساسی دارد .
- از نظر تامین اشتغال برای کارگران و متخصصان ، برای مثال ۲۸ فاز در منطقه نفتی - گازی عسلویه منظور شد و هر فاز حدود ۱۰ هزار نفر و ۱۰ میلیارد دلار سرمایه نیاز دارد .
- با صرف درآمدهای نفتی در پروژه های عظیم پتروشیمی و فولاد و سدسازی و مسکن و ... می توان زمینه های اشتغال بیشتر را فراهم ساخته و مشاغل بسیاری را در حاشیه این پروژه ها فعال و بستری برای بهسازی اقتصادی و اجتماعی ایجاد نمود .
- سطح درآمد ملی با میزان رفاه اقتصادی مردم رابطه مستقیم دارد . کاهش رفاه عمومی ، نارضایتی مردم را گسترش داده و ناآرامی اجتماعی و بی ثباتی سیاسی را در پی دارد که خطر و تهدید امنیتی محسوب می گردد.
- تاثیراتی که نفت در نظام های تهیه مواد اولیه ، تولید محصول ، توزیع و فروش و مصرف گذاشته است ، از دیدگاه اقتصادی بسیار گسترده است و شامل کشاورزی ، صنعت نفت و خدمات می شود .
- جداول نشان می دهند در سال ۷۸ با توجه به درآمد نفتی ۱۷۰۸۹ میلیون دلار، بیشترین حجم اشتغال بکار نسبت به درآمد نفتی در کشور ایجاد گردیده است .
- تقریباً تمامی زمینه های اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی در کشور تحت تاثیر درآمدهای نفتی و نوسانات آن دچار ثبات یا بی ثباتی می گردند و بایستی درآمدهای نفتی را در مسیرهای خاصی که بیشترین بازده و بهره وری را در اقتصاد کشور ایجاد می نماید قرارداد تا از پیامدهای آن که در کل رفاه عمومی متاثر است ، کل جامعه بهره مند گردد.

نتیجه گیری و پیشنهادات :

- نفت در حال حاضر برای ما منبع درآمد اصلی می باشد و اقتصاد ما وابسته به محصول نفت است. به واسطه این وابستگی ، بایستی بسیار سنجیده از این محصول استفاده نمائیم تا بهترین و بیشترین فضا را برای ساختن اقتصادی مدرن ایجاد نمائیم.
- سرمایه گذاری از درآمدهای نفتی در زمینه های پتروشیمی، فولاد، عمران و تجارت الکترونیکی و مهم تر از همه در بخش آموزش و پرورش برای تربیت نسل های توانمند، پرتوان و با اعتماد بنفس برای رسیدن به درجات بالاتر در جهان امروز از ضروریات مسلم و حیاتی برای آینده کشور می باشد.
- لازم به ذکر است به دلیل سوء مدیریت و تخصیص منابع درآمدهای نفتی برای مصارف خاص به تشخیص دولت ، در بخشهای خاص و مناسب از آن استفاده نشده است . طبق آمارها و جداول ارائه شده در سالهای اخیر ، آمار فرصتهای شغلی بالا رفته است که بخشی از این افزایش رقم به دلیل در اختیار گرفتن بخشی از درآمدهای نفتی به صورت تسهیلات بانکی برای ایجاد بنگاهها و فرصتهای زود بازده می باشد ولی افزایش رقم فرصت شغلی لزوماً به منزله افزایش جمعیت شاغل کشور نمی باشد (طبق مقایسه جداول شماره ۲ و ۳ و ۴)
- هدایت و کنترل طرحهای کم بازده و بسیار مصرف گرایانه که هیچ تضمینی و هیچ بازده مناسبی در اقتصاد برای کشور ایجاد نمی نماید. به سمت طرحهای عظیم وسیع همچون پروژه های پتروشیمی که در سراسر خطه جنوب میهن گسترده است می تواند چشم اندازی مناسبتر برای آینده کشور ترسیم نماید.

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

جدول ضمیمه :

جدول شماره (۲) : سرمایه گذاری ناخالص سرانه ، به ازای جمعیت فعال و جمعیت شاغل در ایران

سال	سرمایه گذاری ناخالص به قیمت ثابت ۶۹ (میلیارد تومان)	جمعیت فعال (کشور (هزار نفر)	جمعیت شاغل (کشور (هزار نفر)	جمعیت بیکار	سرمایه گذاری سرانه به ازای هر فرد شاغل (ریال، ثابت ۶۹)	سرمایه گذاری سرانه به ازای هر فرد فعال (ریال، ثابت ۶۹)	میزان تورم
۱۳۷۵	۱۰۹۷۳	۱۶۰۲۷	۱۴۵۷۲	۱,۴۵۵۵	۶۸۴۶۵۷	۷۵۳۰۱۹	۲۲,۲
۱۳۷۶	۱۱۷۳۰	۱۶۸۰۰	۱۴۸۰۰	۲,۰۰۰	۶۹۸۲۱۴	۷۹۲۵۶۷	۱۷,۳
۱۳۷۷	۱۲۱۸۸,۵	۱۷۳۰۰	۱۴۹۰۰	۲,۴۰۰	۷۰۴۵۳۷	۸۱۸۰۲۰	۲۰
۱۳۷۸	۱۳۱۳۹,۴	۱۷۹۰۰	۱۵۲۰۰	۲,۷۰۰	۷۳۴۰۴۴	۸۶۴۴۶۴	۲۱
۱۳۷۹	۱۴۲۳۳	۱۸۶۰۰	۱۵۶۰۰	۳,۰۰۰	۷۶۵۲۱۵	۹۱۲۳۷۲	۱۲,۶
۱۳۸۰	۱۵۶۴۸,۸	۱۹۱۰۰	۱۶۱۰۰	۳,۰۰۰	۸۱۹۳۰۹	۹۷۱۹۷۵	۱۵,۸
۱۳۸۰	-	۱۹۵۰۰	۱۶۰۰۰	۳,۵۰۰	۸۸۰۰۰۰	۱۱۷۲۵۰	۲۰
۱۳۸۱	۱۷۲۰۰۰	۱۹۷۰۰	۱۶۵۰۰	۳,۲۰۰	۸۷۳۱۰۰	۱۰۴۲۴۰	۱۷
۱۳۸۱	۱۷۷۷۶	۲۰۲۰۰	۱۶۱۰۰	۴,۱۰۰	۸۸۰۰۰۰	۱۱۰۴۱۰	۲۲,۰

منبع : مجموعه مقالات مسائل اجتماعی ایران ، انجمن جامعه شناسی ایران ۱۳۸۳

جدول شماره (۳) : چگونگی تحول و تغییر بیکاری در اقتصاد ایران

سال	میزان رشد اقتصادی	میزان تورم (درصد)	متوسط سرمایه گذاری سالانه (میلیارد ریال ۶۹)	متوسط درآمد نفتی سالانه (میلیون دلار)	فرصت شغلی ایجاد شده (نفر/سال)	میزان بیکاری اول دوره (درصد)	میزان بیکاری آخر دوره (درصد)
۶۵-۱۳۵۶	۱,۲	۱۴	۱۳۸۸۶	۱۵۹۰۷	۲۲۰۰۰۰	۱۰,۱	۱۴,۲
۷۰-۱۳۶۶	۵,۴	۱۴,۷	۸۹۵۸	۱۲۶۷۵	۴۱۹۰۰۰	۱۴,۲	۱۱,۱
۷۵-۱۳۷۱	۴	۲۰	۱۰۲۰۴	۱۶۰۴۵	۲۹۵۰۰۰	۱۱,۱	۹
۷۹-۱۳۷۶	۳,۹	۱۲,۸	۱۲۴۳۱	۱۶۶۸۰	۲۷۵۰۰۰	۹	۱۶,۱

منبع : سید احمد نخجوانی ، « بحران بیکاری در اقتصاد ایران » پژوهشکده امور اقتصادی وزارت دارایی ، ۱۳۸۰

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

جدول شماره (۴): میزان متوسط افزایش جمعیت فعال و جمعیت شاغل در ایران (فقر)

مشخصات دوره	افزایش سالانه جمعیت فعال	افزایش سالانه فرصتهای شغلی	کمبود (مازاد) سالانه فرصتهای شغلی
۶۵-۱۳۵۶	۳۰۲۰۰۰	۲۲۰۰۰۰	۸۲۰۰۰
۷۰-۱۳۶۶	۳۸۳۰۰۰	۴۱۹۰۰۰	(۳۶۰۰۰)
۷۵-۱۳۷۱	۲۵۸۰۰۰	۲۹۵۰۰۰	(۳۷۰۰۰)
۷۹-۱۳۷۶	۶۵۰۰۰۰	۲۷۵۰۰۰	۳۷۵۰۰۰

منبع: محاسبه شده از آمار سالنامه های آماری و نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی

جدول شماره (۵): میزان بیکاری در اقتصاد ایران طی سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۱ (درصد)

سال	۱۳۷۰	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۰	۱۳۸۱
میزان بیکاری	۱۱,۱	۹	۱۳,۱	۱۲,۵	۱۳,۵	۱۶,۱	۱۵,۷	۱۸,۰	۲۰,۳

منبع: محاسبه شده از آمار سالنامه های آماری و نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی

جدول شماره (۶): میزان صادرات و واردات در اقتصاد ایران (میلیون دلار)

سال	صادرات غیر نفتی	صادرات نفتی	کل صادرات	کل واردات
متوسط سالانه در دهه ۷۰	۳۳۳۶	۱۶۳۰۱	۱۹۶۳۷	۱۶۵۱۷
۱۳۷۷	۳۱۸۵	۹۹۳۳	۱۳۱۱۸	۱۴۲۸۶
۱۳۷۸	۳۹۴۱	۱۷۰۸۹	۲۱۰۳۰	۱۳۴۳۳
۱۳۷۹	۴۱۸۱	۲۴۲۸۰	۲۸۴۶۱	۱۵۰۸۶
۱۳۸۰	۴۳۷۷	۱۹۳۳۹	۲۳۷۱۶	۱۸۱۳۸

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ترازنامه و گزارشهای سالانه و نماگرهای اقتصادی

همایش ملی افزایش درآمدهای نفتی و ایجاد فرصت های شغلی

بیست و پنجم مهرماه ۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

جدول شماره (۷) : مقایسه چند جنبه از وضعیت اقتصاد ایران طی دو دهه اخیر

دهه ۱۳۷۰	دهه ۱۳۶۰	نام شاخص
۳,۳٪	۲,۶٪	متوسط رشد اقتصادی به قیمت‌های واقعی
۲۳٪	۱۵,۵٪	متوسط میزان تورم
۱۶٪	۱۱٪	میزان بیکاری در پایان دهه (آمار رسمی)
۱۶,۳	۱۳,۷	متوسط درآمد نفتی سالانه (میلیارد دلار)

منبع : ترازنامه و گزارش سالیانه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و نماگرهای اقتصادی

جدول شماره (۸) : مقایسه وضعیت میزان رشد تولید ناخالص داخلی از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۰ در برابر درآمدهای نفتی

درآمد نفتی (میلیون دلار)	قیمت‌های جاری		قیمت‌های ثابت		سال
	رشد واقعی تولید ناخالص داخلی (درصد)	رشد واقعی تولید ناخالص داخلی سرانه (درصد)	رشد واقعی تولید ناخالص داخلی (درصد)	رشد واقعی تولید ناخالص داخلی سرانه (درصد)	
۱۹۲۷۱	۳۷,۴	۳۵,۴	۵	۳,۵	۱۳۷۵
۱۵۴۷۱	۱۷,۲	۱۵,۴	۲,۴	۰,۹	۱۳۷۶
۹۹۳۳	۱۵,۵	۱۳,۷	۳,۷	۲,۱	۱۳۷۷
۱۷۰۸۹	۳۲	۳,۰۱	۱,۸	۰,۳	۱۳۷۸
۲۴۲۸۰	۳۲,۵	۳۰,۲	۵,۲	۳,۴	۱۳۷۹
۱۹۳۳۹	۱۶,۷	۱۴,۹	۴,۸	۳,۱	۱۳۸۰

منبع : بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و نماگرهای اقتصادی

فهرست منابع :

- ۱- اقتصاد سیاسی ایران- محمد علی همایون کاتوزیان- چاپ هفتم- ۱۳۷۹ - نشر مرکز
- ۲- مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت- دکتر میر طیب موسوی- نشر مردم سالاری- چاپ اول ۸۴
- ۳- رشد اقتصادی- پی سرمایه- ۱۳۸۶ - انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی
- ۴- مبانی اقتصادی نفت- فیروزه خلعت بری- چاپ اول ۱۳۷۳- شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
- ۵- «جهانی شدن با کدام هدف؟» - پل سوئزی- هری مگداف - سمیرا امین جیروانی اریگی نشر آگه- چاپ اول ۱۳۸۰
- ۶- متن قرار داد استعماری نفت ۱۳۳۳ (امینی - پیچ) محمد درخشش - انتشارات نو
- ۷- درون جهان سوم- پل هریسون- انتشارات فاطمی ۱۳۶۴ چاپ اول
- ۸- مسائل اجتماعی ایران- انجمن جامعه شناسی ایران نشر آگه - چاپ اول ۱۳۸۳